

13. заседание

Петъкъ, 28 декемврий 1923 г.

(Открито отъ председателя д-ръ Т. Кулевъ, въ 17 ч. 30 м.)

Председателъ: (Звъни) Моля г. секретаря да провърши присъстваващитѣ г. г. народни представители.

Секретарь И. Лѣнарски (д. ст): (Прочита списъка. Отъ заседанието сж отсъствували следнитѣ г. г. народни представители: Алексиевъ Никола, Ангеловъ Иванъ, Батоловъ Константинъ, Бозвелиевъ Константинъ, Велиновъ Тончо, Господиновъ Христо II, Домузчиевъ Василь, Драгановъ Пѣнто, Кабаѣчиевъ Христо, Марковъ Никола, Недѣлковъ Лачо, п. Николовъ Маринъ, Парасковъ Василь, Пенчевъ Петъръ, Поповъ Проданъ, Пѣларевъ Никола, Стайновъ Петко, Стефановъ Петъръ, Стояновъ Станчо, Фаленхехтъ д-ръ Йосифъ, Храновъ Методи, Чернооковъ Георги, Чешмеджиевъ Григоръ и Юртовъ Георги)

Председателъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Отъ 247 души отсъствуватъ 63. Значи има нужното споредъ правилника число присъстваващи народни представители.

Обявявамъ заседанието за открито.

Преди да пристъпимъ къмъ дневния редъ, има да направя нѣкои съобщения. На първо мѣсто, за отпуснитѣ, които председателството е дало на нѣкои народни представители по важни домашни причини:

- На г. Атанасъ Минковъ — 5 дни;
- На г. Станчо Стояновъ — 5 дни;
- На г. Илия Георговъ — 2 дни;
- На г. Петко Стайновъ — 3 дни;
- На г. Никола Алексиевъ — 5 дни;
- На г. Константинъ Возвелиевъ — 7 дни;
- На г. Рѣнгелъ Гургутски — 2 дни;
- На г. Никола Марковъ — 5 дни;
- На г. Христо Киселовъ — 2 дни;
- На г. Борисъ Петровъ — 2 дни;
- На г. Михайлъ Донсузовъ — 2 дни и
- На г. Таско Стоялковъ — 2 дни.

Отъ Министерството на народното просвѣщение е постъпило въ бюрото на Народното събрание предложение за одобрение постановленията на Министерския съветъ: II-то, отъ 17 августъ 1923 г., протоколъ № 30; X-то, отъ 11 септемврий с. г., протоколъ № 95; I-то, отъ 17 септемврий с. г., протоколъ № 99; X-то, отъ 27 октомврий с. г., протоколъ № 117; VI-то, отъ 1 октомврий с. г., протоколъ № 108.

Отъ Министерството на вътрешнитѣ работи и народното здраве е постъпило предложение за назначаване сестри милосердни чужди подданица на държавна служба.

Отъ същото министерство — законопроектъ за измѣнение на чл. 2 отъ закона за допълнение на чл. чл. 123 и 140 отъ закона за опазване общественото здраве.

Отъ същото министерство — предложение за ратификацията на „отдѣлната санитарна конвенция между царство България и кралството на сѣрби, хървати и словенци“.

Отъ Министерството на финанситѣ — предложение за одобрение измѣненията и допълненията, направени въ таблицата за плащанията, приложена къмъ протокола отъ 21 мартъ 1923 г., подписанъ между българското правителство и Междусъюзническата комисия въ София.

Отъ същото министерство — законопроектъ за Българската народна банка.

Отъ същото министерство — законопроектъ за обмѣна на временнитѣ квитанции отъ първата серия на 6½% народенъ заемъ отъ 1921 г. съ окончателни облигации отъ същия заемъ.

Г. г. народни представители, съ писмо № . . . Министерството на финанситѣ моли Народното събрание да

избере четири души народни представители, съгласно чл. чл. 8 и 9 отъ закона за Дирекцията на държавнитѣ и на гарантиранитѣ отъ държавата дългове, понеже четирмата народни представители, които сж влизали въ тази комисия досега, сж изгубили мандатитѣ си като народни представители, вследствие разтурянето на XIX-то и XX-то обикновени Народни събрания. За членове на казаната комисия председателството предлага следнитѣ лица: г. г. Андрея Ляпчевъ, Петко Стояновъ, Асѣнъ Цанковъ и Никола Рачевъ. Моля ония г. г. народни представители, които сж съгласни, щото поменатитѣ отъ мене четири души народни представители да влѣзатъ въ комисията, предвидена въ чл. чл. 8 и 9 отъ закона за Дирекцията на държавнитѣ и на гарантиранитѣ отъ държавата дългове, да вдигнатъ рѣка. Болшинство. Събранието приема.

Минаваме къмъ първата точка отъ дневния редъ — предложение на г. министъръ-председателя по политиката на правителството.

Има думата г. министъръ-председателъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Съ особена боязънъ се явявамъ предъ васъ, за да изложа политиката на правителството и да отговоря на ония възражения, които се направиха тукъ на тази политика; съ особена боязънъ се явявамъ затова, защото едва ли е имало друга Камара, която да е била тъй интелигентна и съ толкова подобрани и способни сили, като сегашната, и нито една Камара не е била тъй точно и тъй вѣрно отражение на общественитѣ сили, както сегашната. Погледнете въ това Събрание и вие ще видите, че всички политически сили, безъ изключение, по заслуги и по достойнство сж представени тукъ. На лѣво, въ дѣлото, вие имате земеделцитѣ, близо до тѣхъ комуниститѣ, тукъ социал-демократитѣ, а тукъ (Сочи дѣсницата) Демократическия сговоръ — новата обществена сила, резултатъ отъ обединението на разпокъсанитѣ политически течения въ нашата страна.

Г. г. народни представители! Азъ и правителството, което имамъ честта да представлявамъ предъ васъ, е особено честито, че царътъ на българитѣ има за първи пътъ възможността, следъ своето възшествие на Българския престолъ, да се яви лично предъ васъ и да прочете декларацията на правителството. Това явяване не е една отживѣла времето си традиция. Това явяване е издѣлжаване честта, която държавниятъ глава дължи на народното представителство и, въ негово лице, на суверена на страната — народа. Тронното слово не е единъ фермалентъ актъ, и дебатитѣ, които се развиха по него, сж отъ такова естество, че дадоха възможностъ на народното представителство да каже думата си по политиката на правителството. Вѣрно е, че народното представителство има възможностъ да каже своята дума и при общитѣ дебати по бюджетитѣ, но азъ бихъ желалъ, когато се разглеждатъ бюджетитѣ, тамъ да кажемъ думата си по специално върху политиката на всѣки държавенъ ресорть, а тукъ, при дебатитѣ по тронното слово, по-целесъобразно е, народното представителство да каже своята дума върху онова, което правителството извърши отъ 9 юний до днесъ. Ние искаме да чуемъ вашата присѣда, ние искаме да чуемъ вашата оценка, искаме да чуемъ маждритѣ насоки на пѣлокунното Народно събрание върху политиката, която България трѣбва да слѣдва. Ние искаме да упражните вашия върховенъ контролъ, да кажете вашата тежка дума върху деянията на правителството.

Нашата политика — каква бѣ тя, каква ще бѣде и каква трѣбва да бѣде? Какво получихме ние, правителството, отъ 9 юний, за да видите каква бѣше нашата политика, но какво получи България въобще, за да разберете акта отъ 9 юний? България получи едно поражение отъ алополучитѣ войни, които тя води близо 4 години. Войната нарани болно народната душа. Напѣята, която 40 години подъ редъ живѣеше съ своитѣ идеали за обединение, биде измамена, защото само въ единъ моментъ, въ единъ мигъ, победитѣ на българското воинство бидоха опростасени. Следъ като България обилно лѣ кръвта на своитѣ чеда по тракийскитѣ и македонски полета, по добруджанскитѣ ширини, изведнажъ като за мигъ ние се очутихме въ осуетени и загубени, като-че-ли навѣки национални идеали. Народътъ, обезвѣренъ, терванъ отъ една демагогия, култивирана почти четвъртъ вѣкъ, разпокъсанъ въ своитѣ интеллигентни сили на многобройни политически партии — народътъ оставаше като-че-ли безъ компасъ. Това бѣха условията, при които се яви режимътъ на покойния Стамболийски. Върху режима на Стамболийски, азъ, като противникъ на този режимъ, нѣма да се спра и нѣма да го критикувамъ. Другъ, по-голтѣ майсторъ отъ менъ, по-голтѣ майсторъ отъ всички насъ — историкътъ, политическиятъ историкъ на България — ще каже своята дума по този режимъ. Но въ всѣки случай, когато стане въпросъ за него, предъ нашето съзнание, предъ съзнанието на всѣки порядъченъ човѣкъ възпѣва онази система на корупция, която разжидаше България непрекъснато повече отъ 3 години; система на фаворитство, система на развратъ въ частния и общественъ животъ, система, която издигна цененицата като средство за политическо възпитание; система, която ласкаеше долнитѣ страсти на масата, за да ги използва за лични и партийни цели. Тази система, която нашата политическа история не познава, подготви и донара съ една логическа необходимостъ дѣлото отъ 9 юний. И въ единъ моментъ се издигна като титанъ духътъ и силата на българската армия и на шепя интеллигентни люде. (Рѣкопלטсканія отъ сговориститѣ). Въ изпълнение на своитѣ отечествени задължения и подъ повелѣята на своето гражданско съзнание, армията на 8 срещу 9 юний въ ранъ утренъ часъ, когато ноцта се прощаваше съ настѣпающето утро, смѣгна отъ престола на своето величие ози режимъ, който въ нашата страна сѣше само развратъ, корупция, безпривия и тирания, забулени подъ маската на народовластие.

Нѣма да говоря и за 9 юний. Не мене се пада нито да хвърлямъ упрекъ, нито да коря, защото не мога да коря, акцията отъ 9 юний. И за нея и нейното значение ще си каже думата пакъ единъ по-голтѣ отъ насъ съдникъ — историкътъ на България. Но трѣбва да припомнимъ, че както утринното юнско слѣнце на 9 юний поздравляваше обновена България, така и 9 юний поздравляваше обновена България и ѝ възлагаше тежки и отговорни длѣжности. Дѣлото на 9 юний не е завършено; то нѣма скоро да бѣде завършено, защото ни поставя за разрешеніе редица тежки и важни задачи, разрешеніето на които задачи иска колективнитѣ усилия на всички добри синове на нашето отечество.

Какви задачи, какво ни завещава 9 юний? Първо, да пѣма повратъ къмъ мрачното минало; второ, да култивиране по-високо и по-чисто гражданско съзнание въ българския народъ; трето, да създадемъ по-голтѣ идейностъ въ нашитѣ политически борби, да създадемъ по-голтѣ социално сцепление, социаленъ миръ, отъ който така много се нуждае нашето измъчено и онеправдано отечество. 9 юний ни налага най-сетне да се проникнемъ отъ нуждитѣ, отъ духа на новото време, за да поведемъ отечеството изъ нови и спасителни, но спокойни пѣтица на прогресъ.

Въ името на това, което ни завещава 9 юний, правителството, което представявамъ предъ васъ, пое управлението на страната. Съ кого и съ какви сили, съ какви предства управляваме и ще управляваме България? Правителството, което извърши акцията отъ 9 юний, направи единъ подвигъ по повелѣята на народното съзнание, че съ режима на дружбашитѣ трѣбваше да се ликвидира. Ние подирихме, правителството подири веднага да се опре на една обществена сила. И тѣй като задачитѣ и нуждитѣ на времето сѣ колосални, извънъ усилията на отдѣлнитѣ и разпокъсани партии, правителството подири да създаде една нова обществена сила, израснала не отъ развалинитѣ, но отъ здравето, порялчното, което България въ 40 години можа да даде. Ако правителството бѣше амбициозно, ако ние бѣхме авантюристи, ако ние, поставѣхме

по-горе нашитѣ лични амбиции, надъ народнитѣ интереси, ние можехме да създадемъ една съвършено нова политическа партия. Ние бѣхме насърчавани дори въ това направление. Ние не се увлѣкохме въ този кривъ и може-би пакостенъ пѣтъ. Ние поискахме да вървимъ изъ другъ, по-правиленъ пѣтъ и, по нашето разбиране, по-нормаленъ пѣтъ на политическо развитие. Ние поискахме не да амалгамираме нѣколко хетерогенни групи, но да сцепимъ и да обединимъ идейно нѣколко политически партии, между които смѣтаме, че нѣма принципиални, освенъ повече лични различия. (Бурни рѣкопלטсканія отъ сговориститѣ) Може-би ще ми се направи възражение, че партиятѣ сѣ исторически продуктъ, че тѣ почиватъ на различия отъ интереси, съсловни, класови или групови. Безспорно е, че партиятѣ представляватъ различни интереси, но, колкото и да се види това нѣкому чудновато, партиятѣ не могатъ да бѣдатъ нито съсловни, нито класови. Партии, почиващи на съсловността, на класовитѣ интереси, винаги завършватъ съ тирания въ управлението (Рѣкопלטсканія отъ сговориститѣ) Примѣръ — режимътъ на покойния Стамболийски; другъ примѣръ — режимътъ на Москва. Партията е исторически продуктъ — това е неоспорима истина — но партията е идейно обединение на групи или единици хора за управлението на държавата и за народно благополучие. Партията, която си поставя за целъ благополучието само на една класа или на едно съсловие, е партия, която нѣма резонъ за съществуване, и тя, както казахъ, ще свърши съ тирания, съ катастрофа за себе си или за държавата, която управлява. Партията е нѣщо по-широко. Тя е съ обемъ и съдържание много по-голтѣмо, отколкото класата или съсловието. Класата или съсловието защитава или отстоява тѣсни, ограничени интереси — партията защитава общи интереси и, защитавайки ги, лири да ги осъществи посредствомъ единъ инструментъ, какъвто представлява нейната организация.

Създаде се Демократическиятъ сговоръ. Нѣма да скрия, че процесътъ на окончателното формиране на тая обществена сила не е завършенъ — той, може би, едва току-що започва. Въ общественъ животъ историческитѣ процеси сѣ винаги по-малко или повече дълги. Но азъ храня голѣмата надежда и вѣрвамъ, така както вѣрвамъ, че стоятъ, че Демократическиятъ сговоръ ще израстне като една единна въ идейно отношение обществена сила — и колкото по-бързо, толкова по-добре — за благо то не намъ. а на България. (Рѣкопלטсканія отъ сговориститѣ) Азъ бихъ съжалявалъ, ако въ срѣдата на тая обществена сила се явятъ центробежни сили, които биха пречили на тая процесъ, безразлично по какви побуждения — по идейни или по лични. Но никой да не си прави иллюзията, че Демократическиятъ сговоръ ще се разложи — нѣма да се разложи, защото разлагането на Демократическия сговоръ е разлагане на нова и модерна България.

Отъ сговориститѣ: Вѣрно! (Рѣкопלטсканія)

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Гледамъ направо въ събитията и живота — не презъ очилата на партизанщината — и виждамъ, защото вѣрвамъ въ съдбинитѣ на нашето отечество, че Демократическиятъ сговоръ ще преживѣе много кризи, но той ще се запази и ще остане като една единна, мощна обществена сила.

Демократическиятъ сговоръ се формира на 10 августъ — точно два месеца следъ 9 юний — и втора наша задача — на правителството — бѣ: опрѣно на тая нова обществена сила, да привлече и сгрупира здравитѣ елементи, елементитѣ на редъ и законностъ въ своята срѣда и чрезъ такава една коалиция да управлява държавата. Хомогеннитѣ правителства сѣ, може-би, винаги по-силни, отколкото коалиционнитѣ, но не въсекога хомогеннитѣ правителства сѣ най-удобното средство за постигането на известни общонародни цели. Рѣководено отъ това начало, правителството искаше и положи всички усилия да се запази коалиционниятъ характеръ на управлението поне до изборитѣ.

Излизането на националъ-либералитѣ отъ властѣта е една печална страница отъ живота на правителството, което представявамъ, но вината за това, г. г. народни представители, не е на правителството, а най-малко е моя. Но необходимо бѣ тѣ да напуснатъ, особено следъ петактичното — за да не употребѣя друга по-тежка дума — държане на представителя на тая партия.

Д. Кьорчевъ (п. л.): Трѣбва да обясните това, г. министъръ-председателю.

Председателъ: (Звъни) Моля, не прекъсвайте, г. Кьорчевъ.

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Г. Кьорчевъ! Азъ съмъ обяснилъ въпроса въ моитъ агитационни речѣ и ми се струва, че тѣ сж печатани въ всички наши вестници и Вие знаете моето обяснение.

Д. Кьорчевъ (п. л.): Съобщете го.

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Да го съобща, г. Кьорчевъ. Нека се възстанови историческата истина. Г. г. широкитѣ социалисти — отварямъ една скоба — намираха за неудобно да бждатъ въ управлението заедно съ единъ националъ-либералъ. Азъ обаче помолихъ, и тѣ се съгласиха, да останатъ въ властта до възврщането на г. министра на външнитѣ работи отъ чужбина — който въ това време участвуваше въ заседанията на Обществото на народитѣ, последната му сесия — и до ликвидирането съ комунистическата опасност. На 17 срещу 18 септемврий, когато поискахме да обьявимъ военно положение, г. Смиловъ настоя да се изясни неговото положение въ кабинета — той же, сжщиятъ, който бѣше авторъ на законопроекта за обявяване на военното положение. Помолихъ г. Смилова да остане въ кабинета така, както останаха широкитѣ социалисти до ликвидирането на тѣзи въпроси. Но той поиска на 17 срещу 18 септемврий да уреди негово положение и азъ го уредихъ като му казахъ: „Заповѣдайте, идете си!“ (Ржкоплѣскания отъ сговориститѣ и отъ нѣкои социалдемократи) Ето истината, г. Кьорчевъ!

Д. Кьорчевъ (п. л.): Когато Вие говорите, трѣбва да дадете и на другата страна да се обясни.

Председателъ: (Звъни) Моля, тишина.

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Коалиционитѣ управления въ всѣка страна предполагатъ винаги зрѣли политически партии, политически партии съ здравъ и установенъ партиентъ-моралъ. И затова твърде е правъ единъ отъ преждеговорившитѣ оратори тукъ, който изказа опасение, да не би една коалиция, какъто е сегашната, да се обърне отъ партийна въ котерийна. Тая опасностъ, азъ мога да го убеди, не съществува и тя нѣма да съществува дотогава, докогато ние поставяме по-високо интереситѣ на България отъ партийнитѣ и когато обуздаемъ личнитѣ си амбиции и зачитаме повече общото благо. Между насъ такава опасностъ не съществува, нѣма я, и затова азъ се надѣвамъ, че коалицията ще е здрава и ще върши добре и почтено дѣлото на България.

Правителството, като уреди междупартийнитѣ отношения, поиска не само да парламентаризира себе си, но да парламентаризира дѣлото положение на България. По въпроса за парламентаризирането на управлението азъ имамъ малко по-широко схващане отъ онова, което се застъпваше и тукъ на трибуната, и въ печата. Ние искахме да парламентаризираме и парламентаризирахме не само нашето положение като власт, като правителство, но и положението на България, т. е. да дадемъ едно Народно събрание и да повѣримъ сѣдинитѣ на страната на това Народно събрание. Изгреварихме и Гърция и Италия. Въ Италия Мусолини още не е направилъ избори, а гърцитѣ едва преди нѣколко дена, на 6 декемврий, свършиха своитѣ парламентарни избори. Ние парламентаризирахме положението, защото народътъ при една абсолютна свобода, свобода незапомнена, каза своята дума. Азъ нѣмахъ нито едно оплакване въ деня на изборитѣ; малкото оплаквания, които имахъ, бѣха повече отъ мои политически приятели, отколкото отъ политически противници. И тукъ нито единъ не каза една лоша дума или дума на укоръ за режима, при който се произведоха законодателнитѣ избори. (Подигравателни ржкоплѣскания отъ земледѣлицитѣ)

П. Петковъ (з): Това е цинизъмъ! ✓

И. Симеоновъ (д. сг): Най-голтѣмитѣ разбойници, дружбашитѣ, които биеха и трепѣха по изборитѣ, нѣматъ право да говорятъ за цинизъмъ! Насилието е въплотено у васъ. (Оживление всрѣдъ сговориститѣ)

Председателъ: Моля, тишина, г. да!

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Моля ви се, запазете спокойствие. Не сж въ състояние да ме обидятъ или да ме подиграятъ ржкоплѣсканията на хора, действността на които е известна, за която тукъ се разисква, и сигурно ще разискваме — хора, които предадоха България. (Бурни ржкоплѣскания и викове „Вѣрно!“ отъ сговориститѣ)

Изборитѣ закъснѣха, но тѣ не закъснѣха по наша вина. Презъ августъ месецъ избори не се правятъ, а презъ септемврий — въ първитѣ дни — ние вече имахме симптомитѣ на комунистическото безумие, което започна отъ 17 септемврий и трая до първитѣ дни отъ първата половина на октомврий. Тѣ се свършиха. Ние дадохме Парламентъ на България, и сега и нашата сжлба — на правителството — и сждбата на отечеството е въ вашитѣ раце, ние разпореждате съ тѣхъ!

Парламентаризирано положението, намъ се казва: „Парламентаризирайте и положението на правителството“. Г. г. народни представители! Ние парламентаризирахме нашето положение; парламентаризирахме го, защото излъзохме съ една ясна и опредѣлена програма предъ българския народъ, която получи довѣрието на 650 хиляди български избиратели. Ние парламентаризирахме нашето положение, защото издигнахме единъ спасителенъ лозунгъ — сговоръ на общественитѣ сили, подъ който спасителенъ лозунгъ се нареди българскиятъ народъ, който иска да види по-честити дни за България. Ако ние не се ползуваме съ вашето довѣрие, ако има у васъ капка отъ съмнение за нашитѣ способности, за нашитѣ сржчности, за нашата лоялностъ, за правотата на нашата политика, за грѣшкитѣ, които бихме правили, г-да, ние ще си теглимъ последствията. Не съ кръвъ сме я взели тая власт, нито съ кръвъ ще я дадемъ. Всѣки, който се покаже недостоеенъ, да заповѣда тукъ и ние ще го подкрѣпимъ беззаветно, честно и почтено. Парламентаризирането на положението, надѣвамъ се, ще създаде всицитѣ условия, България да се развива спокойно и правилно, народътъ да се отдаде на миренъ творчески трудъ. И нашето желание бѣше много по-рано, отколкото на 9 декемврий, да свикаме Народното събрание и да предадемъ управлението на държавата на Събранието. Но, казахъ, че това щастие нѣмахме, не ни бѣ сждено, ние трѣбваше въ продължение на шестъ месеца съ титанически сили да преодоляваме постоянни беди, които врѣхлетяваха нашето отечество. 9 юний най-напредъ не ни отегчи положението: възставанията на дружбашитѣ бѣха тукъ-таме — спорадически, неорганизиранни, слаби и бързо бидоха потушавани. Не така, обаче, бѣше съ организирания граждански бунтъ на комуниститѣ, който започна отъ 17 септемврий.

И. Симеоновъ (д. сг): Тѣ бѣха получили повече пари

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Моля. — Ц. се спра върху събитията отъ м. септемврий. Г. г. народни представители! Бѣше въ края на м. августъ, когато ние получаваше сведения както отъ чужбина — нека това се запомни добре — така и отъ тукъ, че комуниститѣ ще се опитатъ да предизвикатъ превратъ или — нека упо- трѣбъ тѣхната дума — социална революция, за да съборятъ режима. Акцията бѣше опредѣлена да стане между 15 и 25 септемврий. Предвидливостта го изискваше поне петъ дни отъ началния моментъ да вземемъ предохранителни мѣрки. И затова на 12 септемврий сутринтъ ние арестувахме водителитѣ на Комунистическата партия. Г. Василъ Коларовъ се върна отъ Москва въ България, за да изучи положението тукъ и да оправдае въ Москва бездействието на комуниститѣ по събитията около 9 юний, ис той въ сжщото време организираше и подготвяваше социалната революция, както казахъ, началниятъ моментъ на която трѣбваше да захване въ първитѣ дни отъ втората половина на м. септемврий.

Каза се, че властта е предизвикала комуниститѣ за маневри. Това се поддържаше и тукъ. Нѣма никакво предизвикателство. Има само една осторожностъ отъ наша страна да вземемъ предварителни мѣрки. Ако бѣше предизвикателство, какво пречеше на г. г. комуниститѣ да седятъ мирно, да не предприематъ нищо? Какво би било нашето положение тукъ, ако тѣ бѣха останали мирни и не предприемаха нищо срещу държавната властъ? Цѣлѣхме ли да оидемъ да ги избиемъ, да ги интернираме, да ги малтретираме? Не. Но фактътъ, че на 17 септемврий избухватъ първитѣ движения, които не сж спорадически, а масови въ южна България и се разширяватъ повсемѣстно въ дѣла България, заразяватъ и развиватъ своята на-

буйна сила въ северозападна България — тоя факт самъ по себе си е достатъченъ, за да ви убеди, че тукъ има една конспиративна революционна организация, която си е направила добре сметката — да започне повсемѣстни движения, движения на гражданска война, и да остави за последенъ ударъ столицата. Такавъ беше планътъ на комунистите. Ние го знаехме. Доказателства — многобройни. Вѣрно е, че не всички водители на комунистите сж били за революционни действия, но болшинството отъ тѣхъ, което е и надделѣло, е било за тая акция. Свидетелство — признаването предъ министра на финансите, на бившия народенъ представител, комунистътъ Никола Пеневъ, който, като арестуванъ, пожела да го види и да му разкрие цѣлата истина.

Оставямъ настрана нѣкои документи и факти, които архивитъ на Вътрешното министерство съхраняватъ по тая история.

Движението се разраства повсемѣстно, но то не увлече, за честта на българското работничество, нито единъ работникъ. То увлече само селяни. И както винаги комунистите си служеха съ чужди орждия, така и тукъ тѣ си послужиха съ едно чуждо орждие: невинния, лековѣрния български селянинъ, когото тѣ призоваха да събори общественя строй и да гради новия строй, строя на комунистическата съветска република.

Въ тази акция на комунистите се увлѣкоха и дружбаши. И за тѣхъ трѣбва да признаемъ, че не всички се увлѣкоха. Ония отъ крилото на Драгиева останаха докрай чужди — тѣ осждаха това безумие. Само ония, които набѣгаха въ чужбина, само тѣхни приятели тукъ насърчиха и подкрѣпиха движението отъ 17 септември.

Какво свързва комунисти и дружбаши? Има ли общност между тия две политически течения, има ли общност на идеитъ и на интереситъ? Българскиятъ земеделски съюзъ така, както той се създаде първоначално, бѣше една сила, която будеше добри надежди, но която има нещастieto да поладне въ рѣцетъ на развалени водители. Той представляваше действително една сила или сочеше да израстне като една демократическа сила, да създаде една селска демокрация, която, подкрѣпена отъ интелигенцията и здравитѣ елементи на града, да издигне България, да ѝ създаде редъ условия за крѣпко и нормално развитие. Но и тази селска демокрация, както е била съдбата на много демокрации, трѣбваше да преживѣе редица несполуки, най-важната отъ които е, че тя не можа да се издигне и да си подбере достойни водители. Най-сжщественото отличие на всѣка демокрация е водителътъ — онзи, който води едно движение. Демокрацията е една маса не само отъ различни индивиди, но и отъ различни интереси и различни идеи. И майсторъ е онзи, който може да обърне и обобщи всичко това. Водителитъ на демокрациитѣ — това сж най-знаменититѣ люде въ историята на човѣчеството. Вземете разцѣпта на която щете демокрация и вие ще видите, че начело на нея стои единъ великъ човѣкъ, който въ политиката свещенодействува, а не се поддава на инстинктитѣ на масата. Нека ми бѣде позволено да направя една малка историческа справка. Древната атинска демокрация достигна своя разцѣптъ въ времето на Перикла, най-знаменитиятъ държавенъ мъжъ, който древниятъ миръ познава, за който Аристотелъ или Тукидидъ, не помня кой отъ двамата, бѣше казалъ, че това е мѣдрецътъ призованъ да води атинския народъ. Умира Периклъ, наследяватъ го демагозитѣ Клеонъ и Алкивиадъ. Клеонъ е билъ кожаръ, който се е явявалъ предъ Сената да говори съ своята кожарска престижка и който е демагогствувалъ и експлоатирувалъ чувствата, инстинктитѣ на маситѣ, докато най-сетне заведе Атина до едно поражение, до ракапването на атинската държава. Вземете братята Гракхи, други двама велики и видни представители на демокрацията въ древността. Това сж най-интелигентнитѣ хора на своето време, най-кристалнитѣ и най-чисти души въ всѣко отношение. Тѣ водѣха римския народъ, римската демокрация и, докато я водѣха, тя сполучваше. Умиратъ тѣ, биватъ замѣстени отъ демагози, демокрацията се разлага, тя се унищожава. Сравнете и нашата селска демокрация. Ако тя имаще за водителъ единъ мораленъ човѣкъ, какъвто е Драгиевъ, съ всичкитѣ му недостатъци като държавникъ и човѣкъ — всички си имаме своитѣ недостатъци — азъ мисля, че тя все нѣмаще да свърши така печално, както свърши при водителството на Стамболийски, на Оббовци, на Коста Тодоровци, на Александъръ Димитровци, на Александъръ Ботевци, името на всѣки единъ отъ които е свързано съ

единъ позоръ или съ единъ гешефтъ въ страната. (Ржкопѣскания отъ сговориститѣ)

Пододоха се привърженицитѣ на Земеделския съюзъ и се увлѣкоха отъ проповѣдитѣ на комунистите. Комунизъмътъ въ България доби широка почва, просиерираше и заплашваше да залѣе съ своята разрушителна вѣлна страната и да я удави, не да я възроди, но да я удави, така, както рускиятъ болшевикътъ удави въ кръвъ и съ кръвъ руския народъ.

Защо българскиятъ комунизъмъ намира такава богата почва на развитието въ нашата страна? Идеитъ на комунизма съ какво привличатъ и части отъ българската интелигенция, и части отъ българския народъ? Защо тѣзи идеи действуватъ така заразително и подведоха на заколение маса хора въ септемврийскитѣ събития, които се възбунтуваха срещу установената законна държавна власть? Комунизъмътъ е една доктрина чужда на нашата социална конструкция, но той вирѣе, защото експлоатира нуждитѣ на масата и чувствата на ония елементи въ тая маса, които все още не могатъ да свикнатъ съ сжществуването на една държава. Тия елементи мислятъ, че българската държава е същата онази, срещу която нашитѣ бащи, дѣди и прадѣди въ турско време сж се борили; тѣ мислятъ, че комунизъмътъ ще доведе едно абсолютно равенство въ обществото и въ народа, равенство, което никога въ историята не е сжществувало и нѣма да сжществува, равенство, което докарва управлението на една охлокрация, на една частъ отъ тѣлата, или на една олигархия, на една частъ декласирани интелигентни люде.

Д-ръ Н. Милановъ (д. ст.): Туй е най-вѣрното.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Примѣръ — Русия, която е въ рѣцетъ на декласирани интелигентни единици à la Держински, à la Радекъ, à la Каменевъ и всевъзможни още други, на които имената въ всѣки случай не мога да изборя, защото една ли ги знаатъ и въ Русия.

Комунизъмътъ проповѣдваше унищожение на частната собственост, а българецътъ си разбира това по своему — унищожение на частната собственост — и затова клчемъ пѣти му се заговорва за революция, той взема човала или торбата. (Смѣхъ верѣдъ сговориститѣ) Можемъ ли да установимъ една система безъ института на частната собственост? Институитѣ на частната собственост и той е единъ исторически продуктъ, може-би и той не е абсолютно, но има закони на еволюционно развитие и който нѣма търпение да изчаква и да съдействува на това еволюционно развитие, той се обръща на бандитѣ въ революционнитѣ движения. Частната собственост поне при този общественъ строй е единъ необходимъ и важенъ стимулъ за социаленъ напредѣкъ. Съ това азъ не искамъ да кажа, че тя не може да бѣде урегулирана или ограничена или използването ѝ да бѣде подъ общественъ контролъ. Но не мога да се съглася и съ ония, които смѣтатъ, че съ единъ замахъ може частната собственост да се обърне на обществена. Комунизъмътъ проповѣда и проповѣдваше нивелиране на различията на социалното цѣло, безъ да е това възможно, затова, защото социалнитѣ различия не сж резултатъ само на различията въ материалното положение на отдѣлнитѣ граждани, но и резултатъ на различията въ способноститѣ между отдѣлнитѣ индивиди. Комунизъмътъ, въ своя процесъ на нивелиране, на изравняване на всичко, докарва въ Русия унищожаването принципа на квалификацията трудъ и въздигането на физическия трудъ по-високо отъ интелектуалния.

Процесътъ на експроприацията въ Русия пѣкъ докарва денационализирането на руското национално стопанство, преобрѣщането му отъ руско въ такова на чужденци, раздалено чрезъ различни концесии. Това сж „последнитѣ“ и последствията на комунистическата система, която трѣбваше да бѣде възпарена следъ една крѣвопролитна гражданска междусобица и въ насъ. Правителството, обаче, намѣри сила и куражъ, макаръ и съ проливането на невинна братска кръвъ, да смаже това движение и тѣзи поплзновения. Грѣхътъ за тая кръвъ не е нашъ, защото презъ м. августъ азъ въ онзи край тамъ, дето паднаха най-много, предупредихъ, като припомнихъ думитѣ на Цицерона: „Отъ огъня, огънь“ — който посмѣе да запали България, ще изгори и ще го удавимъ въ собственитѣ му кърви.

Отъ сговориститѣ: Bravo! (Ржкопѣскания)

Министър-председател А. Ц. Цанков: Сега скърбимъ, скърбятъ и тѣ — лицемѣрно скърбятъ за невиннитѣ жертви. Азъ скърбя повече, защото въ тоя моментъ виждамъ нещастнитѣ сѣнки на онѣзи хиляди, загинали за известни идеали, и тѣзи сѣнки не гризятъ съвестята на тия, които нѣмаха доблестта да загинатъ честно и почетно на революционнитѣ барикади, но се измъкнаха подло, . . .

Отъ сговориститѣ: Вѣрно! (Продължителни ржкоплѣскания)

Министър-председател А. Ц. Цанков: . . . за да пречателствуватъ противъ отечеството и днесъ, въ този моментъ.

Отъ сговориститѣ: Позоръ! (Ржкоплѣскания)

Министър-председател А. Ц. Цанков: Азъ скърбя за тая кръвъ, тя ме смущава, тя смущава всички насъ, тя е черниятъ споменъ отъ цѣлата ми политическа кариера, но, казахъ го, и пакъ го казвамъ: Българийо, за тебъ, за тебъ кръвта си ще лѣземъ, защото трѣбва да живѣешъ и който посегне противъ правото ти да съществуващъ, ще бѣде смазанъ непремѣнно!

Отъ сговориститѣ: Вѣрно! Браво! (Продължителни бурни ржкоплѣскания)

Министър-председател А. Ц. Цанков: Г. г. народни представители! Ако трѣбва да ви наведе доказателства и аргументи за послѣдствитѣ отъ гражданскитѣ войни, азъ мога да ви посоча много, изобилни данни за печалнитѣ послѣдствитѣ отъ тия войни, но не сж нужни. Нужно е само едно съзнание да озари всички насъ и отъ любовъ къмъ отечеството да се примиримъ, да работимъ за него мирно, идейно, безъ кръвопролитни борби.

Септемврийскитѣ събития се свършиха. Тѣ ни струваха много енергия, много ношни бдениа прекарахме надъ съдбата на България. Малцина отъ васъ знаятъ онзи свещенъ трепетъ въ нашитѣ сърца, когато получавахме свѣденията за избухване на бунтове тукъ и тамъ, съ каква скръбъ и съ каква загриженостъ следѣхме всичко това, още повече като знаехме, че и чужденецъ дебне нашето разкапване. България не се разкапа; тя не се разкапа, защото интелигенцията намѣри сили и духъ въ себе си и като лѣвѣе сж хвърли срещу брата-врагъ; тя не се разкапа, защото армията, тая която издигна славата и величието на България, и въ този моментъ напълни своя дългъ на върховенъ блюстителъ на съдбинитѣ на отечеството.

Отъ сговориститѣ: Вѣрно! (Бурни ржкоплѣскания)

Министър-председател А. Ц. Цанков: Какво направихме презъ тия шестъ месеца на нашето управление, съ какво можемъ да излѣземъ предъ васъ и да искаме вашето одобрение за нашата политика или да изкажете вие вашето порицание за нашитѣ грѣшки и недостойно ржководене дѣлата на държавата? Г-да! Първото, което направихме, е възстановяването на гражданскитѣ свободи. Гражданскитѣ свободи въ кръга на законитѣ и на реда въ държавата сж възстановени; воени сѣдилища нѣма — тѣ бѣха учредени, но тѣ не функционираха и никой не биде осѣденъ отъ изключителни сѣдилища, така, както това се е практикувало другъ пѣтъ при подобни случаи. Ние не вземаме изключителни мѣрки и нѣма да вземаме такива, освѣнъ мѣрки, които сигурността на държавата ще ни наложи, но и тѣ ще бѣдатъ узаконени съ специаленъ законъ. Ние дадохме свободни избори, както казахъ; ние поисквахме и направихме доста за да подтикнемъ стопанското развитие на нашата страна: дадохме около 200 милиона лева кредитъ на синдикати и кооперации, които да се притечатъ на помощъ на нуждащото се селско население; дадохме 50 милиона лева кредитъ на българското занаятчиство — толкова можахме да дадемъ; ние подкрѣпихме инвалидитѣ и сирацитѣ отъ войната като дадохме и тѣмъ, макаръ и една нищожна сума въ сравнение съ нуждитѣ имъ — 75 милиона лева; ние дадохме повече отъ 100 милиона лева за ремонтване и поддържане на пѣтица; ние дадохме повече отъ 50 милиона лева за доизкарване и довършване на училища; ние подпомогнахме и бедствущето българско чиновничество; ние защитихме я труда като възстановихме 8-часовия работенъ день; ние облекчихме труда на онѣзи, които дено-

ношно служатъ на държавата — желѣзничари, пощенци и пр. и пр.; ние обезпечихме сигурностъ на капитала, ж той свободно, но не безотговорно, да се развива и да прогрессира. Нашата политика, така очертана, е политика не класова, не съсловна. Съсловната и класова политика не е наша — ние не сме привърженици на нея, ние сме чужди на тая политика. Нашата политика е политика на българския народъ, народна политика, защото подбираме голѣмитѣ и общи интереси на народа, а не на отдѣлна класа и на отдѣлно съсловие. И всѣки, който дойде тукъ, макаръ и да изхожда отъ една партия, ще усвои нея — друга политика нѣма и не може да усвои; друга политика се проповѣдва, но тя не се върши, когато се дойде тукъ. Тамъ е разликата между нашата концепция и концепцията на онѣзи, които сж били преди насъ. — Ние и въ агитациитѣ, и въ публичнитѣ речи излѣзохме да кажемъ какво можемъ и какво не можемъ и да скъсаме съ голитѣ обещания и съ измамнитѣ, които се съеха въ българския народъ, измами, които разочароваха и обезвѣрваха масата, за да дойдемъ до това положение, въ което сме днесъ.

Нашата политика е насочена преди всичко къмъ издигането на селското стопанство, на основния елементъ въ стопанската структура на България. И затова г. министърътъ на земледѣлнето излиза предъ васъ съ единъ законопроектъ, който въ срѣдата на несериознитѣ ще възбуди смѣхъ, но който въ срѣдата на онѣзи, които разбиратъ икономическитѣ проблеми, ще възбуди чувство и дългъ на уважение. Ние ще излѣземъ предъ васъ съ единъ законопроектъ за социалнитѣ застраховки, за да дадемъ на работничеството онова, което му се е много и много пѣти обещавало. Този законопроектъ е депозиранъ вече тукъ. Ние ще искаме въ нашата икономическа политика да оползотворимъ капитала. Капиталътъ е обществена сила, той е факторъ на прогреса така, както и печалбата е факторъ на прогреса, защото тя е стимулътъ на предприемаческа инициатива. Нашата политика не е насочена да ограбваме капитала за лични или партийни цели, тя е насочена да го впрегнемъ за нуждитѣ на стопанския животъ. Той ще има свобода на действие, но той ще знае, че е подъ зоркото око на държавата и че той ще трѣбва да понаса тежеститѣ за издръжката на държавата. Съ това азъ не искамъ да кажа, че той ще бѣде така неразумно и безразсѣдно експлоатиранъ и претоварванъ за демагогски цели, както това се правѣше, или не както се правѣше, но както се проповѣдаваше. Трѣбва да се разберемъ по ролята на капитала; трѣбва да се разберемъ и съгласимъ върху това, че общество въ икономическо отношение безъ капиталъ не може да съществува. Въпросътъ не е за съществуването на капитала, спорътъ не е тамъ; спорътъ е за владението на капитала — кой да го владѣе, частното лице или обществото. Ако искаме радикално да разрешимъ този проблемъ, ние можемъ да споримъ само теоретически и да навеждаме аргументи въ полза на едната или другата теза, но практически въпросътъ се разрешава отъ нуждитѣ на живота. Когато нуждитѣ на живота ми наложатъ да етализирамъ известни предприятия, ще го направя; когато нуждитѣ на живота не го налагатъ, нѣма да правя опити, за да компрометирамъ инициативата и идеитѣ, както това се правѣше у насъ. Вземете единъ примѣръ — примѣра съ Консорциума. Г. г. дружбашитѣ си приписватъ заслугата, че Консорциумътъ е тѣхно дѣло, но г. Лячевъ знае, сигурно, чия инициатива е Консорциумътъ. Консорциумътъ е инициатива на нѣколко души български икономисти, които дадоха тази идея, но която намѣри едно злополучно осъществяване и биде компрометирана. Кой би се повърналъ на нова смѣтка да върши подобни експерименти; кой би дръзналъ да направи това, безъ да възбуди цѣлото общество противъ себе си? — Никой. И защо? Защото се отчуждиха при осъществяването на тази идея най-важнитѣ фактори, онѣзи, които можеха действително да я осъществятъ — да я осъществятъ, разбира се, за полза на държавата и, естествено, за полза и на себе си. Ако ние искаме да ги лишимъ отъ всѣкаква полза — това нито е възможно, нито е справедливо. Въпросътъ е за радѣлението на ползитѣ и за оползотворяването на благата отъ една институция, каквато бѣше Консорциума. Азъ вземамъ това само за примѣръ, за да илюстрирамъ една мисль, една идея.

Д-ръ И. Караджовъ (з): При все това, земледѣлнитѣ искатъ Консорциума, обаче, поставенъ на кооперативни начала. (Глъчка)

Председателът: По този въпрос друг път ще се изкажете, г. Караджовъ. Моля, тишина, г-да!

Министър-председател А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Правителството заваря — и то продължава и днес — едно тежко икономическо положение. България изнемогва, България живее в една непрекъсната отъ началото на войната може-би и до днес стопанска криза, резултатът отъ която стопанска криза сж скжпотията въ живота и спекулацията. Скжпотията на живота е едно явление отъ международен характеръ, то е общо за всички страни, само различие има въ размѣра на скжпотията, което различие зависи отъ ержчността на стопанскитѣ фактори да реагиратъ срещу това зло.

Коя е причината на скжпотията? Първата причина е, че интернационалното стопанство е разстроено, разстроено е и националното стопанство, разстроено сж вследствие намаление производителността на земята и на труда. Вие имате намаление въ производството почти на всички предмети, на всички стоки. Това е резултатът, разбира се, преди всичко на изхабения индустриален инвентаръ, на загубенитѣ човѣшки сили. Пресмѣтнете, че войната взема 45 милиона човѣшки същества — това сж хора въ най-работоспособната възраст — и ги взема отъ Европа, отъ централна Европа. Пресмѣтнете — за да ви представя картината още по-ясно — че цѣла Англия е загинала през войната — 45 милиона мъже, здраво работоспособно население! Войната създаде нужди, които не могатъ да се попълнятъ и удовлетворятъ отъ изхабения инвентаръ. Войната обрмени държавнитѣ финанси, защото наложи плащане на дългове подъ формата на репарации, окупации и пр. и пр. отъ войната. Всичко това разстройва стопанския животъ; затова борбата срещу скжпотията е борба за възстановяване и организиране на икономическитѣ сили и на икономическия животъ. Ние не можемъ поотдѣлно да лѣкуваме ранитѣ, които има общественият организъмъ; ние трѣбва да лѣкуваме цѣлия организъмъ, който е боленъ и който е покритъ съ много рани.

Но, г. г. народни представители, се скжпотията се и много спекулира, за да не кажа, че се и много демагогствува. Азъ ще се обясня. Има една двойна спекулация: една сжщинска, която спекулира съ валути, ценности и пр., и друга — яковка же опасна и заразителна, колкото и първата — спекулацията съ нуждитѣ на обществото. Първата спекулация вършатъ банкеритѣ, търговцитѣ; втората я вършатъ политическитѣ мъже и то ония, които не съзнаватъ каква голяма отговорност поематъ предъ себе си и предъ народа, когато сж призовани да водятъ, експлоатиратъ или спекулиратъ постоянно съ мизерията му, за да му прибератъ гласовѣтъ въ случай на избори. („Върно“ и ржкошѣската отъ стовориститѣ) Но това не значи, че държавата и правителството трѣбва да останатъ съ скръстени ржце и да оставятъ живота самъ да се организира и развива. Правителството застава на гледището — мога да бжде осжденъ за това — че въпросътъ за скжпотията не може да бжде само държавенъ въпросъ. Той не е само държавенъ въпросъ, той е общественъ въпросъ и затова срещу скжпотията трѣбва да се борятъ всички обществени фактори: общината, консоматорътъ, разбранитѣ и честенъ производител, търговецътъ и държавата. Това сж всичкитѣ фактори, които трѣбва да бждатъ организирани и привлѣчени въ борба срещу народнитѣ бедствия. Но какъ ще стане това, какъ ще се организиратъ — тамъ е въпросътъ. Това е въпросътъ на въпроситѣ. И не само ние, но цѣлъ свѣтъ си блѣска главата; въ много страни дирятъ пътища и методи за борба и за организиране на тия обществени и стопански сили, дирятъ ги и погвкога ги намиратъ, но въ повечето случаи, за нещастие, не сж ги намѣрили. И азъ бихъ билъ петименъ — и азъ следя литературата — да ми посочатъ отъ нѣкъде едно ефективно средство, което да е дало резултати и да е облекчило сждбата на народитѣ. Вземете която щете страна — само че въ Европа по-малко приказватъ, но повече вършатъ, и у насъ повече приказваме, за да не вършимъ нищо. Първото средство, за да заздравимъ нашето стопанско положение, се включва въ единъ принципъ: трудъ и икономия. Нашата политика е насочена и ще бжде насочена да увеличимъ производството, да увеличимъ производителността на труда, като обществото привикне да живѣе съ съзнанието, че трѣбва да икономисва и да живѣе съ лишения, за да облекчи, не своето бждеще, а бждещото на поколенията, които идатъ следъ насъ. Ние ще живѣемъ съ тѣзи тегла и съ тѣзи беди, нашето желание трѣбва да е: дано нашитѣ деца бждатъ по-честити отъ насъ. Това

би било единъ идеалъ на една политика, която заслужава да бжде следвана, защото ранитѣ отъ войната нѣма да се лѣкуватъ за година, за две, тѣ ще се лѣкуватъ съ десетилѣтия.

Трудъ и икономия! Икономия въ частното стопанство, икономия въ държавното стопанство. Ние искаме да правимъ икономия и може-би ще ги направимъ, ще ги предприемемъ, но когато ги предприемемъ, азъ бихъ молилъ българското общество и народнитѣ представители да съдействуватъ и да не се поддаватъ на демагогии, да не се оптира за гласовѣтъ на ония, които могатъ да пострадатъ отъ тѣзи икономии. Ние мислимъ да съкратимъ персонала въ държавнитѣ учреждения. Но ако мислимъ, дали ще го изпълнимъ, не знамъ, защото не знамъ, дали нѣма да ревне цѣлото общество противъ такава една мѣрка и да експлоатира чувствата на ония, които биха останали безъ държавна служба. Искатъ се герончески мѣрки, но тѣ се искатъ не само отъ финансовия министъръ, но и отъ всички насъ, всички да бждемъ еднакви герои съ него да понесемъ бедитѣ и теглата, да се противопоставимъ и да реагираме срещу всички атаки на една политика, която е насочена да улесни държавнитѣ финанси.

Правителството възнамѣрява, не възнамѣрява, но то е вече възложило на известни компетентни лица да проучатъ и въпроса за преустройството на държавния механизъмъ. Като-че-ли следъ онова, което нѣкога създаде покойниятъ Петко Каравеловъ, и следъ онова, което създаде г. Гешовъ, въ нашия държавенъ механизъмъ нѣма нищо ново, а оттогава има близо половина столѣтие — и въ половинъ столѣтие ние не сме направили нищо, за да модернизираме и да изчистимъ отъ ржждата държавната машинария. Ще направимъ и това, по това не можемъ да го направимъ отъ днесъ за утре, и то не е въпросъ за единични усилия, а е въпросъ на търпение и за колективни усилия на всички насъ, на всички партии; но когато предприемемъ това, нека не ни обезсърчи партизанската критика и да ни се сочи миража на една тълпа, която е готова да се нахвърли върху държавата и да я унищожи. Подкрѣпете ни въ тѣзи начинания, както ние сме готови да подкрѣпимъ тѣзи, които биха дошли въ името на сжщитѣ идеи тукъ.

Съ всичкитѣ тѣзи въпроси е свързанъ и най-важниятъ въпросъ, въпросътъ за стабилизирането на българския левъ. Въпросътъ за скжпотията е единъ въпросъ не за намаление ценитѣ на продуктитѣ, а за стабилизиране покупателната сила на националната валута или на националната монета. Това е важниятъ въпросъ, това е сжщинскиятъ, кардиналниятъ стопански проблемъ. Не и стабилизирането на валутата е въпросъ, който е свързанъ съ организацията на цѣлото народно стопанство. При все това има редица отъ мѣрки, които правителството предприема и ще предприеме за въ бждеще, за да се допринесе — виждате, азъ съмъ скромненъ: казвамъ да се допринесе — въ процеса за стабилизирането на българския левъ. Защото този процесъ и тѣй е дълъгъ и мъчителенъ, така както е дълга и мъчителна изобщо скжпотията.

Първото нѣщо, първата мѣрка, която трѣбва да се предприеме, за да се стабилизира валутата, е организирането на кредита — това е най-важниятъ въпросъ. Въ това направление правителството е депозирало законъ за преорганизацията на българската народна банка. Досегащата организация на Народната банка отговаряше на други нужди, на нуждитѣ преди войната, а тя трѣбва да се приспособи къмъ нуждитѣ, създадени следъ войната. Ние ще искаме да се внесе една по-голяма специализация въ кредита и българската народна банка да бжде централниятъ институтъ, който да регулира и да командува той кредитъ. Но за това се иска преди всичко държавата все по-рѣдко и по-рѣдко да бѣрка въ нейнитѣ каси. А нашето положение е такова — не отъ насъ създадено, ние го заварихме — че ние ежеминутно сме принудени да приобгваме до нейнитѣ услуги и тя днесъ фактически е кредиторъ на държавата, а не на националното стопанство. Това е положението — не създадено отъ насъ, не мога да го припиша въ вина и на другитѣ, създадено е отъ живота; ние ще предприемемъ нѣщо да се корегира това положение, да се способствува на Народната банка да влѣзе тя въ своята сжщинска роля. За това лѣкъ ще трѣбва, може-би, да се предприеме и по частна инициатива нѣщо повече. Многобройнитѣ, прѣснатитѣ и слаби банки ще трѣбва, може-би, да се концентриратъ малко и да се създадатъ по-големии и по-крупни кредитни институти, чрезъ които да си служи Народната банка и които да сж слу-

жатъ съ Народната банка, да си оказват една взаимна помощ и взаимна поддръпка. Пресмътнете си, Българската Народна банка отъ 1913 г. не, отъ време на войната, е преустановила почти търговския кредитъ, нѣма възможностъ да го дава, а търговскиятъ кредитъ е онзи жизненъ сокъ, който импулсира обмѣната и народното стопанство. Едва сега, преди единъ-два месеца Народната банка можа да опредѣли единъ кредитъ търговски, за търговията, отъ 400 милиона лева, и се яви единъ повикъ, повикъ на неужеството, че Народната банка поддръпва и дава само на търговията. Търговски кредитъ е едно, търговия е друго. Това не се разбира, но се обезсърчи Банката и се уязви правителството — извинете, ще си послужи съ този терминъ — като правителство козюдерско. Поддръпвайки търговията, ние не поддръпваме козюдеритъ, поддръпваме една стопанска отрасль, която стимулира икономическата напредъкъ и материалната култура на България. Ще трѣбва може-би, като се създаде повата организация на Народната банка, да се внесе и една диференциация въ кредита, като се държи по-правилна смѣтка за разнитъ отрасли въ стопанския животъ, капиталитъ да не отиватъ само въ една областъ, но да бждатъ по-малко или повече равномерно, наспоредъ нуждитъ, разпредѣлени въ всички области — това което днесъ не става.

Най-сетне ще трѣбва държавата да вземе инициативата — ако частната инициатива не се прояви — да се организира и търговията поне на известни важни за човѣшкия животъ артикули. Най-добре е да се прояви въ това отношение частната инициатива подъ контрола на държавата, затова защото частната инициатива е по-сръчна, по-голямъ майсторъ, по-съобразителна и защото ще има да се понесатъ рискове, които държавата не може и не смѣе да понеса.

Г. г. народни представители! Ето нашата икономическа политика. Въ името на тази икономическа политика, която азъ мога да изразя само въ три начала: икономии, трудъ, организация, ние молимъ за вашата поддръпка. Поддръпете я, не се увеличаватъ отъ фрази, не се поддавайте на инстинктитъ на онѣзи, които искатъ да експлоатиратъ чувствата и бедността на беднитъ маси. Не съ тѣзи маниери и съ тѣзи маневри ние ще облекчимъ положението на бедствующитъ. Всички ще бедствуваме, всички ще теглимъ — трѣбва да има това съзнание у насъ — но всички като теглимъ, всички да се организираме и да се боримъ за издигането на България, на нейното национално стопанство. Въ тази борба държавата и правителството ще иматъ централно мѣсто. Азъ не ви обещавамъ конкретни мѣроприятия за борба срещу скапотията, но правителството е готово да възприеме и да се спре и да оползотвори всѣка мѣрка, която би му била препоръчана — препоръчайте ни я и дайте да я обсъдимъ и приложимъ. Такава мѣрка, която би ми се препоръчала, азъ бихъ предложилъ да я приложимъ онзи, който я препоръчва, да види какво е възможно и какво не е възможно. Когато се излиза вънъ по мегданитъ, въ партийнитъ клубове, тамъ може да се приказва много; когато се дойде тукъ въ тази свещена ограда, въ която всѣка дума трѣбва да бжде премѣрена и претеглена, трѣбва да се държи смѣтка за страната, защото демагогията се плаща, плаща се много скъпо и съ много високи лихви, за съжаление, често пъти отъ ония, които най-малко сж виновати. (Ръкоплѣскания отъ сговориститъ)

Нашата икономическа политика я очертахъ въ нейнитъ голѣми черти, въ нейнитъ голѣми линии — политика, която не е отъ днесъ за утре, но политика на единъ процесъ, въ развитието на който ние ще диримъ сътрудничеството на всички фактори и на всички сили и тукъ, въ Парламента, и вънъ. Но икономическиятъ животъ на една страна, а въ това число и България, е въ зависимостъ не само отъ нейното вътрешно спокойствие и отъ съотношението на силитъ вътре въ нея, но е въ зависимостъ и отъ съотношението на международнитъ сили, отъ положението на държавата въ международното цѣло.

Какво е положението на България? Имаме ли ние условия за спокойно и мирно развитие? Сме ли ние въ контактъ съ свѣта? Какъ гледа свѣта на насъ? Съ какво довърне се отнася къмъ насъ — не къмъ насъ, правителството, но къмъ България, па и къмъ насъ, правителството? Стопени или сж издветъ, както се изразяваше единъ държавникъ, или тѣ всъ още продължаватъ да сж дебели и да смраязаватъ организма, снагата на страната ни? Въ първото е вънъ, въ второто. Ние все още сме изслабени, все още ледоветъ сж дебели: ние ги

грѣмемъ и ги топимъ, но нашата топлинна енергия е толкова слаба, че България все още е подъ угрозата, да бжде замразена и да изнемогне подъ една ниска температура. При все това, трѣбва да ви кажа, че авторитетътъ на правителството вънъ въ дипломатическитъ канцеларии, въ двороветъ и предъ правителствата, авторитетътъ на правителството отъ 9 юний е по-голямъ, отколкото на онова преди 9 юний. Защо? Защото ние не се заехме да разрешаваме голѣми социални и интернационални политически проблеми; защото ние не поисквахме да правимъ експерименти съ разни разрушителни идеи; ние се ограничавме въ една скромна задача, да заздравимъ болната душа на нашия народъ и да издигнемъ съ нашето скромно, лоялно и тактично държане, безъ голѣми претенции, авторитета на малка, поругана и обидена незаслужено България. (Ръкоплѣскания отъ сговориститъ) Ние декларирахме и не само съ фразеология, но съ дѣла, че правителството е миролюбиво, че напиятъ пътъ е ясенъ, той е пътя на мира, на добри съседски отношения, на почитъ къмъ великитъ сили, но съ мѣрката, съ която се отплащаме тѣмъ, ние искаме съ сжщата мѣрка да се плаща и намъ, макаръ и малки и слаби. (Ръкоплѣскания отъ сговориститъ) България е въ едно положение, въ единъ кръстопътъ, въ едно преплитане на интереси, какъто пакъ нѣкога може, ако сждбата ни опастливи, да играемъ известна роля, и ние ще я играемъ благородно и почтено, не съ авантюри, не съ оптиране тукъ или тамъ, но зачитайки и отстоявайки почтено и добросъвестно нашитъ интереси (Ръкоплѣскания отъ сговориститъ) Ние изпълняваме договоритъ за миръ. България може-би — не може-би, а сигурно — е единствената страна въ свѣта, която изпълнява договоритъ за миръ. Но ако ние изпълняваме договоритъ за миръ, ние искаме — и това сме го декларирали отъ висотата на положението — и малкитъ права, които сж дадени намъ, да бждатъ и тѣ изпълнени. Кои сж тия права? Какви права имаме ние? Задълженитя ги знаемъ. Кои сж нашитъ права? Нашитъ права сж преди всичко излазъ на свободно и открито море; нашитъ права сж зачитане на българското племе тамъ, където е то, а особено, когато е подъ чуждо владичество — клаузата за меншествата. Ние нѣмаме специаленъ договоръ за тая клауза, но ние искаме и ще се ползуваме — защото имаме право за това — отъ пакта, сключенъ между силитъ, участвуващи въ обществото на народитъ.

Излазъ на Бгейското море. Азъ ще се спра на този въпросъ малко по обстоятелствено. 48-иятъ членъ отъ Ньойския договоръ, като ни отне Тракия, предвиждаше, щото на България да се дадатъ свободни излази на Бѣлото море, la liberté des débouchés économiques — свобода на икономически излази. Севърскиятъ договоръ катурна тая клауза на Ньойския и намъ се даде често и просто единъ свободенъ излазъ на Деде-Агачъ, обаче свободенъ, като Деде-Агачъ се обърне въ едно международно пристанище. Докато по Ньойския договоръ ние имаме право да оптираме за икономически излази на Бѣлото море, по Севърския намъ ни се отнема това право и ни се сочи само единъ единственъ начинъ за задоволяване нашитъ интереси — като Деде-Агачъ се преобърне, както казахъ, въ едно международно пристанище. Тоя начинъ на разрешаване този въпросъ не задоволява нашитъ интереси; той е противъ насъ; той не е въ наша полза, защото едно интернационално пристанище като Деде-Агачъ, ако ние се възползуваме отъ него, ще унищожки и ще затвори, ще остави да загинатъ дветъ национални пристанища на Черно море, Варна и Бургазъ. Тоя начинъ е незадоволителенъ затова, защото не всѣко пристанище има условията за да бжде международно. Деде-Агачъ, както и Кавала, не Солунъ обаче, не сж при тия условия. Ние искаме свободенъ националенъ излазъ на Бѣлото море.

Д. Кьорчевъ (н. л.): Територияленъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Азъ казвамъ националенъ, а вие ако искате кажете територияленъ. Това го искватъ нашитъ интереси, справедливитъ, законнитъ интереси на България. Българскиятъ народъ, който е заседналъ здраво на сушата отъ вѣкове, се стреми да проникне на свободно море и въ това движение на нацията отъ северъ къмъ югъ се заключаватъ причинитъ на непрестаннитъ конфликти между дветъ раси — българска и гръцка. И докато този проблемъ не се разреши така, както го искватъ нашитъ интереси, спокойно, спокойно развитие тукъ на Балканитъ е мъчно възможно. Ние се надѣваме, макаръ условията все още да не сж

навършли, че ония, които разпореждат съединител на света и на малките държави, ще разберат легитимните интереси на България и, издигайки се по-високо от междубалканските страсти и дразни, един ден ще дадат правилно разрешение на този въпрос. Ние всички работим и ще работим във това направление и всичко правителство, което работи за свободен излаз на България на Егейското море, на открито, свободно море, ще разчита на народната подкрепа. (Ръкоплъскания от сговористите) Не съ война, както виждате. Ние сме чужди на една империалистическа политика, но, уповавайки се на нашите права, там, дето е и нашата сила, ние ще вървим напред — не да предизвикваме, не да дразним, не да ощетяваме, но да доказваме истинността на нашите права, които трябва да бъдат и ще бъдат признати. (Д. Кьорчевъ ръкоплъска)

Г. г. народни представители! Ние имаме, обаче, да разрешаваме във външно отношение още много въпроси. Най-важният въпрос, който доминира във българската външна политика, е въпросът за отношенията на България към съседните страни, към нашите съседи.

Съ Ромъния можем да кажем, че отношенията изт. ден в ден се подобряват и сме на път за едно добро разбирателство. Водят се преговори за сключване на конвенция, която ще урегулира материалните интереси на нашите подданици във ромънските земи. Надяваме се, че тези преговори ще свършат съ успех и че те ще допринесат твърде много за сключването на още по-приятелски връзки съ нашата съседка, съ която най-сетне ни свързва и едно недавнашно историческо минало. (Ръкоплъскания от сговористите)

Съ Гърция. Гърция преживя тежки кризи. Тя промъни формата на своето управление. Нека ѝ е честита; ние можем да я сърадваме, ако това е за прогрес на гръцкия народ. Ние съ Гърция можем да се разберем и можем, върйки дългите исторически вражди, да бъдем въ добри приятелски отношения. Защото Гърция представя за нас един близък и добър пазар на производенията на нашето селско стопанство, а също така и България представява добър пазар за известни продукти от труда на гръцкия селянин. Само въпросът за Егея нас не още раздяля. Но ние все мислим, че и там ще се разберем и че за това разбирателство ще допринесат твърде много и силите, които покровителствуват мира и спокойствието на Балканския полуостров. Съ Гърция ние имаме сключена една конвенция за изследване на националните машини. Има и една международна комисия, която функционира, и, кога съ по-голям, кога съ по-малък успех, регулира и урежда споровете от подобен характер.

Съ Сърбия, най-близката наша съседка, правителството полага най-искрени усилия, най-добри чувства за създаването на добри съседски отношения. За жалост, не ни се отговаря всекога съ същити добри чувства, но ние мислим, че и сръбските държавници, както и ние тук, съ почернили поука от недавнашното минало, за да няма нужда да се продължават и усиливат враждити между двата народа. Но за да може да се заздравят нашити отношения съ Сърбия, ние можем да искаме и там едно по-друго отнасяне съ нашити съотечественици във сръбските земи.

Македония, която е била ябълката на раздора, изнемогва под един режим, чуждъ ней; македонскити народ, който въ своето българско съзнание съ въкове не е могъл да бъде денационализиран, има право да претендира за граждански и национални свободи и права. (Ръкоплъскания от сговористите и социалдемократите) Дадени тези свободи на българити въ Македония, Македония отъ нъкогашна ябълка на раздора ще се обърне въ звено, което ще свърже тези две страни. (Гласове „Върно“ бурни ръкоплъскания от сговористите и социалдемократите) Не съ война — ние нямаме сили да воюваме, нито ще воюваме, нито ще се намъри безумецъ, да проповъдва нова война за каквото и да било — но съ силата на нашити права ние ще искаме да отставаме и нашити интереси. Казвам го искрено, добросъвестно, за да бъде чуто тук и въ Българдъ и за да се разбере, че двата народа могат да вървят заедно и да си сътрудничат въ пътя на своя национален прогрес. (Бурни ръкоплъскания от сговористите и социалдемократите) И не е българското правителство, което ще пречи на жизненити интереси на Сърбия, не сме ние, но ние искаме България да бъде зачитана и българинът, дето и да се намъра, да живее свободно въ национално и културно отношение. Българи-

нът, свободен, той се привързва, той не е разрушителен елемент, той е държавически, строителен елемент, той ще зида и ще създава и укръпва държавата, която го зачита и му дава права. (Бурни ръкоплъскания от сговористите и социалдемократите) Това трябва да се разбере. Ние го изповядваме съ рискъ да получим укори, съ рискъ да бъдем обвинени — въ какво? — въ империализъм или въ завоевателни намърения или въ претенция надъ Македония. Може, но това не е нашата мисъл. Нашата мисъл е: ония права, колкото и малки да съ тѣ, дадени ни по силата на договорити, да бъдат зачитани. България изпълнява договорити почтено, честно и лоялно. Ние изплащаме, както никой другъ, нашити задължения. Нека ни се даде възможност тогава и ние да дъшаме и да живеемъ свободно и да не сме подъ постоянната угроза, че България може да бъде нападната отъ това, че българското племе нъкъде се бунтува, защото то е обезправено. (Ръкоплъскания от сговористите)

Г. г. народни представители! Въ изпълнение нашити договорни задължения, правителството пристъпи къмъ изплащането на репарационния дългъ. Ние заварихме тоя въпросъ разрешен: България бѣше се ангажирала да плаща своя репарационен дългъ. Но ние заварихме всеящъ въпросъ за изплащането и на окупационни разноси. Собствено, като казвамъ всеящъ, трябва да добавя веднага, че и къмъ разрешението на тоя въпросъ бившето правителство бѣше пристъпило. Отъ 18 май т. г. съ № 54 с. в Репарационната комисия въ София съ една нота съобщава на тогавашното българско правителство, че тя се съгласява и че тя одобрява постигнатата спогодба по изплащането на репарационнити задължения, съ условие, че правителството няма да закъснѣе да уреди и въпроса за окупационнити разноси — окупационни разноси, които съ предполага, че България дължи за чуждити войски, преминали презъ наша територия. Съ писмо № 1505а отъ 30 май 1923 г. бившето правителство съобщава, че то е изчоварило една комисия отъ г. Петко Петковъ, г. Къневъ, г. полковникъ Нойковъ, г. Гечевъ и г. Рачо Косевъ, която да влезе въ преговори съ Репарационната комисия по ликвидирването на окупационния дългъ. Това положение заварихме ние. Въ първити дни на юлий месецъ, Репарационната комисия поиска да ликвидираме тоя въпросъ. Правителството помоли да се отложи неговото разглеждане поне за следъ ваканцити, докато ние ще бъдемъ поставени при по-сложни условия, за да можемъ и по-добре да го обсъдимъ. И, наистина, въ срѣдата на месецъ октомври въпросътъ биде повдигнатъ наново. Ние сме въ преговори да разрешимъ и тоя въпросъ. И ще трябва, за нещастие, пакъ да плащаме. Силаехме се на Солунското примирие, което обаче се оборва съ чл. 133 отъ Ньойския договоръ и се оборва най-паче съ правото, което има победителътъ. Не можеме да свратимъ, да отблъснемъ и тая горчива чаша, която ни се поднесе и която ще сгрува съжпо на България. Но можеме ли да откажемъ и по-голямъ рискъ за страната? Ние се съгласихме да преговаряме и правителството храни надеждата, като разчита на благоразумието и като разчита на добрата воля на победителя, като разчита, че той ще се проникне и ще разбере действителното материално положение на бедна България, че той ще бъде по-умеренъ въ своити искания. Ние разчитаме на умереностъ и дано не се мамимъ въ това. Но България не може да плати повече, отколкото малкити ѝ и слаби сили позволяватъ.

С. Костурковъ (д. сг): Великити държави да зачитатъ подписити си по тоя въпросъ, тогава да искатъ отъ малкити държави да зачитатъ и да изпълняватъ задълженията си.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. Костурковъ! Вихъ желалъ да ми посочите средството, съ което да ги заставамъ да зачитатъ подписити си.

С. Костурковъ (д. сг): То е другъ въпросъ. Няма какъ да ги заставамъ. Ако уважаватъ себе си, това трябва да направятъ. Не да очакватъ да ги натискаме: ние не сме въ положение да натискаме никого.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Ние се надяваме — нека заключа по тоя въпросъ — че ще уредимъ спора за окупационнити разноси. Придържайки се о същити начала въ нашата външна политика, да създадемъ не само чувство, не само убеждение, но да дадемъ реали

доказателства, че ние желаем добри съседски отношения, понекаже — защото това беше понекаже от нас по-рано — да се приведат въ окончателно завършване и преговоритѣ, които бѣха започнати въ Нишъ. И тукъ, въ София, презъ м. септемврий се подновиха тѣзи преговори. Почитаемото народно представителство ще има случая подробно да обсъди резултата отъ тѣхъ и да каже своята дума. Най-главниятъ въпросъ бѣше въпросътъ за реквизицията. Сръбското правителство претендираше на една грамадна сума реквизиция, реквизирани предмети отъ Сърбия, отъ сръбскитѣ земи. Ние можахме, съ смѣнитѣ, които имавме, които имаха нашитѣ финансови власти, да приведемъ въ една по-голяма точностъ това, което дължимъ като реквизиция. Дължимата сума е 300 милиона лева български, а се искаха отъ насъ половинъ милиардъ сръбски динари. Спогодихме се и по начина на плащането — въ натура и въ пари, и съ известни разсрочки.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): По-хубавъ е изразътъ „спогодихме се“, а не толкова, че „дължимъ“.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. Сакаровъ! Както щете го кажете: „дължимъ“ или „спогодимъ“, по чл. 177 буква г е предвидѣтъ въ различие отъ Сенъ-Жерменския и Версанския договори, че България дължи реквизиция.

Д-ръ Н. Сакаровъ (к): Въпросътъ е за размѣра, обаче.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Размѣрътъ е този, който ние установихме по нашитѣ смѣтки, а не по тѣхнитѣ претенции. Трѣбва да кажа, защото тукъ се лансира единъ слухъ, за честта на българина, че нѣма българинъ и нито единъ българинъ не се възползува да представи свои смѣтки по тая реквизиция презъ Сърбия, за да бъдатъ платени. Обратното: има българя съ добри чувства, които унищожиха реквизиционнитѣ си разписки. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Г. г. народни представители! Както виждате, правителството въ своята външна политика има ясно опредѣлени цели, ясни и опредѣлени насочени условия: миръ, спокойствие, зачитане на България, добри съседски отношения, почитане и уважаване авторитета на великитѣ сили, изпълнение лоялно и почтено на договорнитѣ задължения. Но какво се дава на България въ замѣна на това, какво се даде намъ срещу това, което искаме? Искахме излазъ на Егейското море — не ни се даде. Ние смѣтаме, че условията за разрешението на тая въпросъ не сж узрѣли, но че тѣ зрѣятъ и хранимъ надежди, и чека ги храни и българскиятъ народъ, че България ще проникне на свободното море и ще открие погледитѣ си далечъ въ морскитѣ ширини, ще се развива като културна и силна икономически страна. Ние искаме българскитѣ граждани или българитѣ, където и да сж тѣ, да бъдатъ зачитани, да се зачитатъ тѣхнитѣ национални права и свободи, безъ съ това, разбира се, да се пзмѣни тѣхната държавна принадлежностъ. Ние искаме най-сетне за самосъхранението на държавата за самосъхранението на нацията, за нейната свобода и независимостъ да се поправи неправдата, която се стори спрѣту насъ и която продължава да се търпи, когато България честно и почтено изпълнява своитѣ задължения — да се поправи неправдата, като на България се даде постоянна армия, при наборна система. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ) Българинътъ не е войнственъ, но българскиятъ войникъ е храбъръ и той не може да възбужда завистъ. България претегли; тя претърпя горчиви разочарования, тя претърпя тежки дни, но тя желае да съществува, тя има право да съществува, ней трѣбва да бъде дадена възможностъ да съществува. А за да съществува, тя трѣбва да има силата, на която да опре своитѣ съдбини. Тая сила е народната армия. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ) Ней ние искаме. Ние сме я искали и ще продължаваме да я искаме. Не знамъ дали още сега ще се отговори удовлетворително на това наше искане, но азъ не виждамъ никакви възражения, какво може да ни се противопостави на това наше желание, на тая необходимостъ, българската държава да се опре на една здрава народна сила.

Н. Милевъ (д. ст): Нужна и за запазване на балканския миръ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Азъ ще дойда и на това, г. Милевъ. — Ние искаме армия, за да защитимъ отъ всѣко посѣгателство нашата страна. Ние не сме агре-

сивни, ние не сме войнствени, ние не мѣжамъ и нѣма да нападаме никого, но ние искаме да имаме войска, за да пазимъ нашя вътрешенъ редъ и за да обезпечимъ нашето съществуване. Ние искаме армията, за да облекчимъ държавнитѣ финанси. Наемната войска, както и народната милиция сж много по-скъпи, откогато старата постоянна армия. А България, съ тия малки финансови средства, не може да си позволи дукса да харчи стотици и стотици милиони за издръжка на една наемна войска. Ние искаме армията, защото само войникътъ избира по достоинство за такъвъ, може безкористно да брани и да служи на отечеството, а не онзи, на когото му се плаща. Ние искаме армията, най-сетне, защото казармата за нашия народъ е единъ възпитателенъ институтъ: тамъ българскиятъ младежъ се учи да обича отечеството, тамъ у него се култивира чувство за граждански дългъ и чувство да мре за благо на родината си. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ) Ние искаме армията, за да се предотвратятъ напасти и беди, като тия презъ септемврий: тя въ тоя случай играе роль на единъ инструментъ за предотвратяване на междуособици. Постоянната армия ще заздрави вътрешното положение на нашето отечество. Нашата армия, г. г. народни представители, не е преторянска, нито е аристократическа, тя е народна. Тя се рекрутира изъ недрата на широкитѣ народни маси. Затова нашата армия не създава опасения и опасности отъ милитаризмъ. България не е милитаристическа страна, и нашата армия нѣма милитаристически подбуждения, не ги е имала — историята на България, историята на нашата войска даватъ обилни доказателства. Но когато се е касаело армията да застане на поста си, като върховенъ стражъ на народнитѣ интереси, тя е била винаги тамъ, където трѣбва да бъде. Азъ се ползувамъ отъ случая да благодаря отъ името на правителството на всички, които тукъ и на други мѣста изказаха благодарности и похвали за нашата армия. И азъ самъ се присъединявамъ къмъ тѣхъ и тукъ отъ високо мѣсто изказвамъ моята и на правителството благодарностъ и се прекланямъ предъ паметта на всички ония знайни и незнайни герои, които загинаха за идеалитѣ на България и които отстояваха нейното съществуване презъ септемврий. (Продължителни бурни ръкоплѣскания отъ сговориститѣ. Всички министри и народни представители ставатъ на крака) Но азъ мисля, че ще изразя и чувствата на българската армия като декларирамъ, че тя, държейки смѣтка за благодарноститѣ, които ѝ се отправятъ, нѣма да се подаде на увлечения, на лъскателства, особено отъ страни, които съ своитѣ дипломатически грѣшки опропастиха победитѣ и придобивкитѣ на българското войнство. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ и социалдемократитѣ) Дано съдбата, дано providенито ни ошастливи да извоюваме, да придобиемъ народната армия за защита съществуването на нашето отечество. Дано ония, които сж поели гаранцията за нашето съществуване, се проникнатъ отъ правдивитѣ интереси и нужди на нашата страна и ни дадатъ заслуженото.

Г. г. народни представители! Ето нашата вътрешна, външна и икономическа политика. Вие я виждате, вие ще съдите за нея и днесъ и всѣки другъ пътъ колчемъ ви предложимъ мѣроприятия отъ законодателенъ характеръ. Нашата политика е ясна: тя е политика на миролюбие, политика на граждански свободи, политика на социално и народно сцепление, политика на стопанско и културно творчество, политика на издигане българския народъ въ градове и села, на високо гражданско съзнание и високо материално благополучие. Това е нашата политика. Въ името на нея азъ се явявамъ тукъ. И като виждамъ вашето мълчание, предъ менъ изпква образътъ на България, измъчена, обидена, онеправдана България, която протѣгва своята ръка и моли всѣки насъ за сплотеностъ и единение, за да ѝ помогнемъ и извлѣчемъ на спасителния брѣгъ. Тя плува въ едно развълнувано море, което въ своята стихия може всѣки день, всѣки часъ, всѣка минута да я погълне и тя да изчезне. България иска вашата помощъ — дайте я, г. г. народни представители! Дайте я беззаветно, дайте я безкористно, служете ѝ честно и почтено, тала, както ние на 9 юний, когато главитѣ ни бѣха подъ бесижитѣ, се залѣхме да ѝ служимъ честно и почтено.

Отъ сговориститѣ: (Станали прави): Браво! (Бурни ръкоплѣскания)

Д-ръ Н. Кормановъ (д. ст): Г. г. народни представители! Пряво предложено да се напечататъ прекрасната речъ на г. министъръ-председателя и да се разгратъ въ всички села, градове и напалки. (Ръкоплѣскания отъ сговориститѣ)

Министър-председател А. Ц. Цанков: Г. г. народни представители! Азъ благодаря за добритъ чувства и голямата чест, които ми се прави от народното представителство съ предложението за афиширане на речта ми. Моля, обаче, да не се прави това. (Ръкопляскания от сговориститѣ) Ние сме нови държавници — нѣма да ни съдите само отъ тази речъ, ще ни съдите по дѣлата. Афиширайте нашитѣ дѣла, и то като ги видите. Речта ще бѣде публикувана въ дневниците.

Председателъ: Г. г. народни представители! Следъ речта на г. министър-председателя, смѣтамъ за изчерпанъ дебатитѣ по проекта-отговора на тронното слово, поставенъ на разглеждане на първо четене. Сега ще трѣбва да го гласуваме.

Моля ония отъ васъ, които приематъ проекта-отговора на тронното слово на първо четене, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Сега ще направимъ една малка почивка отъ десетъ минути и следъ това ще продължимъ заседанието.

(Следъ отидна)

Председателъ: Г. г. народни представители! Заседанието продължава. Има думата г. министър-председателя.

Министър-председател А. Ц. Цанков: Г. г. народни представители! Предъ видъ настѣпающитѣ празници, азъ моля Народното събрание да се съгласи да гласува спешностъ по приемането на проекта-отговора на тронното слово — сега да се чете на второ четене, утре да бѣде сложенъ на дневенъ редъ на трето четене и подиръ това да се пристѣпни къмъ избиране на комисия, която да го поднесе на царя. Следъ това ще видимъ по-нататъкъ какъвъ ще бѣде дневниятъ редъ.

Председателъ: Г. г. народни представители! Г. министър-председателъ предлага да се даде спешностъ по гласуването на проекта-отговоръ на тронното слово, като се пристѣпни веднага къмъ неговото разискване на второ четене.

Който сж съгласенъ съ това предложение на г. министър-председателя, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Моля г. докладчика да прочете на второ четене проекта-отговоръ на тронното слово.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното представителство съ радостъ Ви посреща въ своята срѣда и ви приветствува по случай откриването на първата редовна сесия на XXI-то обикновено Народно събрание.“

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ първия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

„Горчиви бѣха изпитанията, на които бѣ подложена България, следъ като българскиятъ народъ съ безиримъ-решъ героизъмъ се бори за народнитѣ идеали и понесе тежки жертви за тѣхъ. Дългитѣ и кървопролитни войни източиха материалнитѣ сили на страната и болезнено се отрази на народната душа. При това положение българскиятъ народъ трѣбваше да се подчини на едни условия за миръ, които отъ всички страни се признаватъ за твърде тежки. Обаче българскиятъ народъ, черпейки сила отъ съзванието, че трѣбва съ общи усилия, съ лоялностъ, съ търпение, самообладание и трудъ да се поведе страната изъ пѣли на мира, напредъка и стопанското творчество, прояви и въ това изпитание здравитѣ качества, които и другъ пътъ сж го извеждали къмъ по-добри съдбини“.

Председателъ: Моля ония, г. г. народни представители, които приематъ втория пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

„За заздравяването на народнитѣ рапи и за насочването на България къмъ миръ, напредъкъ и стопанско творчество, станалата на южнй политическа промѣна бѣ отъ решително значение. Тя тури край на произволитѣ и насилитата въ управлението, възстанови конституционнитѣ права и свободи и даде възможностъ на народа да влѣзѣ съ въра въ нова фаза на своето развитие. Тази въра се опитаха да подбиятъ въкои срѣди у насъ които бѣха обидани отъ страшно помрачение. Предъ опасността цѣла България да бѣде обхваната отъ пламъцитѣ на залочнатата гражданска междусособица, която щеше да бѣде гибелна за страната и за нейнитѣ свободи, наложиха се решителни, за жалостъ необходими, мѣрки, благодарение на които редътъ биде бързо възстановенъ. Правителството изпълни своя дългъ. Народното представителство сподѣли Вашата и на правителството скръбъ за пролѣтната братска кръвъ. Но отговорността за това пада върху ония, които посегнаха да възмѣнятъ държавния строй на царството и хвърлиха народа въ братоубийствени борби“.

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ третия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното представителство констатира съ задоволство, че следъ преодоляването и на тоя мъчителенъ моментъ, страната радваща се на настѣпно възстановени граждански свободи, върви къмъ трайно успокояване.“

„Въ тая посока, образцовиятъ редъ и пълната свобода, при които станала законодателнитѣ избори на 18 ноември, бѣха едно отраднo явление. Правителството, отговаряйки на желанието за обществено помирение, което е необходимо да настѣпни по-скоро, обяви навреме, че ще поиска отъ законодателното тѣло широка амнистия за провиненитѣ. Народното представителство, изразъ на свободно проявената народна воля, е готово да даде своето сътрудничество за постигане на тази целъ“.

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ четвъртия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

„Народното представителство се радва като вижда, че международното положение на България се затвърдява и че войнитѣ престиятъ и престиятъ на правителството расте, благодарение на нашето лоялно отношение къмъ великитѣ сили и нашитѣ съседни. Българскиятъ народъ винаги е държалъ за доброто си име въ свѣта и винаги високо е ценилъ добритѣ разположения на великитѣ сили и приятелството на съседитѣ, съ които природата и еднакви съдбини отъ въкове го свързватъ въ една спасителна общаостъ на интереси. Ръководена отъ тия високи и истински съображения, нашата политика е насочена къмъ съвременно изцѣпление на мирнитѣ договори, макаръ тѣ да сж твърде тежки и да сиѣватъ стопанското съвземане на нашата страна, тъй необходимо следъ толкова разрушения. Въ този пътъ усилията на правителството да създаде добри отношения съ съседитѣ ще намѣрятъ у народното представителство искрена и пълна подкрепа и то иска да върва, че тия усилия ще бѣдатъ толкова по-добре оценени, колкото повече ние бдимъ за интереситѣ и достоинството на нашето Отечество. Изпълнявайки, по общо признание, добросъвестно своитѣ задължения по договоритѣ. България се надѣе, че нейното поведение ще бѣде справедливо оценено и че малкото права, които има по сжщитѣ договори — излазътъ на Егейско море и покровителството на малцинствата — ще бѣдатъ зачетени“.

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ петия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ср.): (Чете)

„Ваше Величество,

Народното представителство ще се отнесе съ всичкото внимание към конвенцията, която правителството е сключило съ пъкюн съедини държави, за да се ликвидира съ висящи следъ мира въпроси, давайки по този начинъ нови доказателства за искреностъ въ нашата политика“.

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ шестия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ст): (Чете)

„Ваше Величество,

Затвърдяването на външното положение на страната и обезпечаването на нейното вътрешно развитие и просъ-пѣване е една задача, която може да се изпълни съ успѣхъ само чрезъ общитѣ усилия и искреното сътрудничество на всички здрави елементи на рѣдъ и напредѣтъ. За народното представителство е единъ повелителенъ дългъ да направи тия усилия плодоносни и това сътрудничество широко и трайно, за да се поведе страната изъ нови пѣтици на напредѣтъ, социаленъ миръ и единение. На общо народно благоденствие, чуждо на съсловенъ и класовъ еготиъмъ — източникъ на безплодни и пакостни борби — спечелвайки народа отъ градове и села въ едно единно цѣло“.

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ седмия пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Докладчикъ Н. Милевъ (д. ст): (Чете)

„Ваше Величество

Народното представителство, чувствувайки необходимостта да се възстапови въ народа вѣрбата въ основния законъ и законността изобщо, тъй болезнено разкладена въ близкото минало отъ противоконституционни мѣрприятия, ще проучи грижливо законопроектитѣ, които правителството ще внесе въ Народното събрание.

„Уповавайки се на Божията помощъ и на народното до-вѣрие, възхвалявайки се отъ любовъ къмъ Българския народъ и отъ съзнанието за своята тежка задача, народното представителство ще положи всички усилия да оправдае надеждитѣ, които Вие и отечеството му възлагате.

„Да живѣе Негово Величество Царя!

„Да живѣе България!“

Председателъ: Моля ония г. г. народни представители, които приематъ последния пасажъ отъ проекта-отговоръ на тронното слово, тъй както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Г. г. народни представители! Преди да пристъпимъ по-нататѣтъ къмъ другитѣ точки отъ дневния редъ, председателството иска да ви сезира съ сливъ въпросъ. Предъ видъ на голѣмата работа, която предстои още на Народното събрание — маса законопроекти отъ неотложенъ характеръ трѣбва да бѣлятъ разглеждани — и предъ видъ на това, че първата редовна сесия на Народното събрание започна по-късно, отколкото това е предвидено въ Конституцията, председателството иска да сезира почитаемото народно представителство: да ли то е съгласно, щото редовната сесия на XXI-то обикновено Народно събрание, която би трѣбвало споредъ конституцията днесъ да се приключи, да се продължи.

Председателъ: Д-РЪ Т. КУЛЕВЪ

Моля онѣзи отъ васъ, които сж съгласни да се продължи първата редовна сесия на XXI-то обикновено Народно събрание, която би трѣбвало днесъ да се приключи, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Има думата г. министъръ-председателъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Въ изпълнение на вашето решение да се продължи сесията и съгласно чл. 129 отъ конституцията, ще ви прочета указъ № 16, съ който Негово Величество Царя се съгласява и одобрява продължението на сесията: (Чете) „По предложение на нашия председател на Министерския съветъ, представено намъ съ доклада му отъ 26 декември т. г. подъ № 3442, и възъ основа на чл. 129 отъ конституцията, постановихме и постановяваме: да се продължатъ заседанията на първата редовна сесия на XXI-то обикновено Народно събрание до 28 януарий 1924 г. Изпълнението на настоящия указъ възлагаме на нашия председател на Министерския съветъ и министъръ на народното просвѣщение. Издаденъ въ гр. София, 28 декември 1923 г. Подписахъ „Борисъ III“ — и приподписавъ отъ министъръ-председателя.

Председателъ: И така, г. г. народни представители, възъ основа на вашия вотъ и на току що прочетената отъ г. министъръ-председателя указъ, заседанията на първата редовна сесия на XXI-то обикновено Народно събрание се продължаватъ до 28 януарий 1924 г.

Г. г. народни представители! Понеже приближава 20 ч. докогато обикновено продължаватъ нашитѣ заседания, председателството предлага сега да се вдигне заседанието, а утре следъ обѣдъ да имаме заседание отъ продължената сесия съ следния дневенъ редъ:

1. Трето четене проекта за отговора на тронното слово;
2. Трето четене законопроекта за запрещение вноса на стокитѣ, които не сж отъ първа необходимостъ, и
3. Провѣрка на избори.

В. Молловъ (д. ст): Поставете на дневенъ редъ и избора на депутацията, която ще поднесе на държавния глава отговора на тронното слово.

Председателъ: Да, това само по себе си се разбира.

В. Молловъ (д. ст): Но и то да бжде вписано.

Председателъ: Добре, и то ще бжде вписано.

Кои сж съгласни да се вдигне сега заседанието и утре да имаме заседание съ предложението отъ менъ дневенъ редъ, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Има думата г. министъръ-председателъ.

Министъръ-председателъ А. Ц. Цанковъ: Г. г. народни представители! Въ недѣля се навършватъ 6 месеца отъ кончината на покойния общественъ деецъ Найчо Цановъ. Моля народното представителство да вземе най-живо участие въ панахидата която се урежда въ недѣля въ катедралата „Св. Кралъ“ по сжния случай.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Въ колко часа?

Министъръ-председателя А. Ц. Цанковъ: Следъ божествената литургия.

Председателъ: Заседанието се вдига.

(Вдигнато на 19 ч. 30 м.)

Секретаръ: ИВ. Б. ЛЪКАРСКИ

Началникъ на Стенографското отдѣление: Д. АНТОНОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ

Стр.	Стр.
Отпуски , разрешени на народнитѣ представители: Атанасъ Минковъ, Станчо Стояновъ, Илия Георговъ, Петко Стайновъ, Никола Алексиевъ, Константинъ Бозвелиевъ, Рангелъ Гургугски, Никола Марковъ, Христо Киселовъ, Борисъ Петровъ, Михаилъ Донсузовъ и Таско Стоилковъ	235
Законопроекти: 1) за измѣнение на чл. 2 отъ закона за допълнение на чл. чл. 123 и 140 отъ закона за опазване общественото здраве (Съобщение)	235
2) за Българската народна банка (Съобщение)	235
3) за обмѣна на временнитѣ квитанции отъ първата серия на 6½% народенъ заемъ отъ 1921 г. съ окончателни облигации отъ същия заемъ (Съобщение)	235
Предложение: 1) за одобрение постановленията на Министерския съветъ, II-то отъ 17 августъ 1923 г., протоколъ № 90; X-то отъ 11 септемврий с. г., протоколъ № 95; I-то отъ 17 септемврий с. г., протоколъ № 99; X-то отъ 27 октомврий с. г., протоколъ № 117; VI-то отъ 1 октомврий с. г., протоколъ № 108 (Съобщение)	235
2) назначаване сестри милосердни, чужди подданицы, на държавна служба (Съобщение)	235
3) за ратификацията на отдѣлната санитарна конвенция между царство България и Кралството на сѣрби, хървати и словенци (Съобщение)	235
4) за одобрение измѣненята и допълненята, направени въ таблицата за плащанията, приложена къмъ протокола отъ 21 мартъ 1923 г., подписанъ между българското правителство и Междусъюзнишката комисия въ София (Съобщение)	235
Тронно слово. Продължение разискванията по проекта за отговора на тронното слово. Речъ на министъръ-председателя А. Цанковъ и гласуване проекта на първо и второ четене)	235
Комисия. Избиране за членове на комисията по държавнитѣ дългове народнитѣ представители: Андрея Липчевъ, Петко Стояновъ, Асенъ Цанковъ и Никола Рачевъ	235
Сесия — продължение. 1) Предложение на министъръ-председателя А. Цанковъ за продължение първата половина на редовната сесия (Приемане)	245
2) Указъ № 16 за продължение сесията до 28 януарий 1924 г. (Прочитане отъ министъръ-председателя А. Цанковъ)	245
Дневенъ редъ за следующето заседание	245